

AZ IDŐ ÉS A PÁLYA LÉTRAFOKAI. TÁNCZOS VILMOS 60 ÉVES

Az évfordulók az életidő létrafokai. Az idő konvencionális, kerek évszámainak általában nincs közvetlen közük az élet valóságos fordulóihoz, annál inkább jelzéseként az ember természetes, biológiai életfolyamataihoz. Vannak mégis néha olyan egybeesések az évfordulók és az életfordulók között, amelyek véletlennek tűnhetnek, és mégsem teljesen azok. Ilyenek Tánczos Vilmos életében és szakmai pályáján is előfordulnak, olyanok is, amelyekhez nekem is közöm volt: negyven évvel ezelőtt kezdte meg egyetemi tanulmányait, akkor ismerhettem meg a többi első éves évfolyamtársával, húsz évvel később már a doktori dolgozatát védte meg, amihez szintén volt némi közöm. Ami folyamatos szakmai és munkahelyi kapcsolatunkban a tudományos fokozat megszerzése előtt volt, és ami szintén húsz éven át, a mostani 60 éves évfordulóig következett, ez a négy évtized tekinthető Tánczos Vilmos eredményekben gazdag szakmai pályájának.

Az első két évtized sem lényegtelen, sőt döntőnek is mondható a felkészülés tekintetében, különösen akkor, ha a fiatalnak a hagyományos székely paraszti világból, falusi környezetből kell fölfelé, az értelmiségi pálya felé haladnia azon a bizonyos létrán. Ennek azonban – mint utólag igazolódott – Tánczos Vilmos számára több volt az előnye, mint a hátránya. A tér, a hely és az idő, a korszak, amelybe mindnyájan be vagyunk szorítva, az ő számára kedvezőnek bizonyult. A csiki székely család munkában és morálban, etikában ideális nevelőnek bizonyult. Ennek része volt a család és a közösség katolikus vallási élete és a mindennapi fegyelmezett munka, az a tudás is, amelynek ebben az életben meghatározó szerepe volt. A későbbi néprajzos a hagyományos paraszti világról jóval többet tanult meg itt a családban, gyakorlatként is, mint az egyetemi kézikönyvekből. Nemrég ennek a tudásnak az egyik szeletét, *a kaszálás módját*, valóságos „diszciplinaként” írta meg a Székelyföldben. Ebben professzora az édesapja volt: „megtanultam apámtól mindent, amit lehetett és amit kellett”. Nemcsak a kaszálás leírásának, hanem egész szakmai munkássága indoklásának is tekinthető ez a mondata: „nekem kell írnom róla, mivel úgy látom, már nincsen más, nálam megfelelőbb ember, aki ezt megtegye”. Amit eddigi szakmai pályáján feltárt és leírt,

mind olyan volt, amit más nem végezhetett volna el. A kaszálás az ürügy, az alkalmi szép példa, de jóval többről van szó az elkötelezett néprajzi kutatásban: „Miért kell ma leírni mindezt? Azért, mert az emberi kultúra egyik részéről, az élni akaró ember egyik arcáról van szó. Gazdag, változatos és leleményekkel teli volt ez a kultúra. Ezért szeretném legálább szavakban megőrizni a kaszák, a kaszálás és a kaszások emlékét.”

A mai tudós világban megoszlanak a vélemények arról, melyik a „tárgyilagosabb”, célravezetőbb perspektíva a kultúra, a társadalom, a közösségek vizsgálatában: az, amelyik belülről és alulról, megfelelő empátiával, vállalt elkötelezettséggel közelíti meg tárgyát, vagy az, amelyik kívülről és felülről, elméletek oldaláról, kinyilvánított tárgyilagossággal és leplezett ideologikus elfogultsággal. A kolozsvári magyarságtudományi tanszékek korábbi és mai tanárai, kutatói jórészt alulról jöttek. A dialektológusok és az etnográfusok előzetes empirikus tudással alapozták meg kutatásaikat, tudományukat. Az előző tanárnemzedék, azok is, akik engem tanítottak, elvárták a szavak, a szövegek mögött az élet, sőt a tárgyak ismeretét is: ismernünk kellett a székér, az eke vagy a kasza részeit, az állattartás és a földművelés munkamenetét. A legújabb nemzedék már elszakad ettől a feledésbe merülő tudástól, amelynek megörökítését Tánczos Vilmos is oly fontosnak tartja.

A családjától kapott tudással és emberi tartással került aztán a kitűnő csíkszeredai iskolába, majd 1979-ben, húsz évesen a kolozsvári egyetemre magyar–orosz szakos hallgatóként. A néprajz szakos képzés akkor még az 1990 előtti négy évtizedes hibernálás állapotában volt. Azaz nem volt. Azzal pótoltuk, amivel lehetett: tantárgyként a népköltéssel, nem kötelező tárgyként etnológiával és a hozzá kapcsolódó magyar néprajzi szemináriummal (ezt 1975-ben én vállaltam magamra a nyelvészeti fő tárgyam mellé), tudományos diákkörrel, közös kirándulásokkal. És ott voltak a szakmai kötődések egyetemen kívüli lehetőségei: Kallós Zoltán, Nagy Olga, dr. Kós Károly, Faragó József. A hallgatók pedig keresték és meg is találták a témáikat és a közösségeiket. Tánczos Vilmos rögtön az első tanév után Kallós útmutatásai alapján a moldvai magyarokat (a csángókat), akik már a kor tabui közé tartoztak, a róluk terjesztett hamis tudás pedig állami ideológiává vált.

A moldvai magyarok számos kutatója közül kevesen voltak olyanok – az ujjaimon is meg tudnám számlálni őket –, akik képesek voltak belülről, lelkiileg és mindennapi létükben is megérteni őket, emberként, közösségként, és nem kutatási témaként, tárgyként. Akik felismerték, hogy ez a közösség évszázadokon át elhagyatottságban élt, fizette világiaknak és egyháziaknak őrzése díját, miközben senki más nem őrizte őket, csak az Isten. Tánczos Vilmos is föltétlenül azok közé tartozik, akik megértésre és hitelességre törekednek, nem misztifikálják a tényeket, és nem kezelik tényként a mítoszokat. Azokat sem, amelyeket a jószándékú érdeklődés vagy maga a kutatás kreált. Szerencséje volt az indulásával, azzal, hogy mindennapi vallási életük legintimebb szövegei felől közelítette meg a moldvai és a gyimesi magyarokat, az archaikus népi imádságok rögzítésével és elemzésével. A téma maga itt nálunk a '80-as években többszörösen tabunak számított, miközben Magyarországon 1976-ban jelent meg az inspiráló példa, a *Hegyet hágék, lőtőt lépék...*, Erdélyi Zsuzsanna gyűjteménye. A moldvai magyarok vallási életének, ritualizált szakrális szövegeinek a vizsgálatára, a szimbólumokba burkolt misztérium megfejtésére ő bizonyult a legalkalmasabbnak vagy éppen egyedül alkalmasnak. Erre mintegy predesztinálta őt az, hogy ezt a kulturális és nyelvészeti archeológiát olyan közösségekben kellett végeznie, amelyek zárványállapotukban sok tekintetben éppen a székely néhány száz évvel korábbi reliktumait őrizték meg. Számára ez a világ távoli volt ugyan, de nem lehetett idegen.

Ebből a '80-as évek elején elkezdett, folyamatosan végzett kutatásból, szövegek gondos rögzítéséből, elemzésekből, részpublikációkból született meg a minden tekintetben imponáló doktori disszertáció: *Moldvai csángó archaikus népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér* címmel. Emlékezetesen ünnepi volt a doktori védés a Marianum hajdani kápolnájában, bírálóként részt vett benne Erdélyi Zsuzsanna is, a népes közönségben pedig jelen voltak a jelölt szülei is. Négy kötet lett ebből a két évtizedig tartó gyűjtésből, feldolgozásból: *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok* (1995), *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük* (1999), *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei* (2000), *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér* (2001).

De még mielőtt ide eljutott volna, az egyetem elvégzése után Tánczos Vilmos általános iskolai tanár volt Gyergyóban és Csikban. A nagy változást követően tevékeny volt a Hargita megyei oktatásszervezésben és az akkor mámorosan szárnyaló székelyföldi sajtóban. 1992-ben aztán, amikor az 1990 őszen elindított néprajz szakos képzés már a harmadik tanévét kezdte, sor kerülhetett arra, hogy meghívhattam oktatónak őt és a feleségét is az akkor még közös (nyelv, irodalom, néprajz) *Magyar filológiai* tanszékre (feleségét, Pethő Ágnest, a nyelvészek munkaközösségébe). Akkor költöztek Kolozsvárra. A rektori hivatal ekkor már aggodalmaskodni kezdett, hogy az egész Székelyföldet idehozom a tanszékre.

Ettől kezdve, miközben folytatta az archaikus imádságok, ráolvasások feldolgozását, a tabuk és tilalmak eltűntével annak felmérését is felvállalta Tánczos Vilmos, amire a szakma és a nagyközönség leginkább kíváncsi volt: hányan is vannak a moldvai csángók? Ennek a kérdésnek aztán ő lett a legavatottabb kutatója, ismerője, az elmúlt közel három évtizedben három alkalommal végezte el saját, módszeresen megalapozott népszámlálását. Nem volt könnyű dolga sem a módszertan kidolgozásában (ez vezette el a „csángó” identitás kérdéséhez), sem a terepmunkában, ahol a feltételezett moldvai magyarok nagyfokú megosztottságát és megfélemlítettségét kellett tapasztalnia. Az sem segítette a tárgyilagos megközelítést, hogy – amint erre számítani lehetett – a csángókhoz való viszonyulás egyik végtéletpől a másikba esett: a korábbi elhallgatásból, tiltásból a nemzeti eufóriába. A számuk tekintetében Tánczos adatai csalódást okoztak. Ezek alapján kérdésessé vált, lehet-e hatékony stratégiája az asszimilációs folyamat lassításának, eredményes lehet-e a nyelvi revitalizáció, a magyar nyelv oktatása. A folyamatok az ő feltételezéseit igazolták: az újabb felmérések szerint folyamatosan apad azoknak a moldvai katolikusoknak a száma, akiknek identitásában továbbra is szerepe van a hagyományos (magyar, székely) kultúrának és a magyar nyelvnek. Az egész népcsoport tekintetében is több évszázados folyamat akadt el, váltott át az ellenkezőjébe: a moldvai katolikus falvak fő demográfiai iránya ugyanis nem az apadás, hanem a túlnépesedés volt, ennek sokféle következményével. Ez indította el az 1990 utáni exodust is Spanyolországba, Olaszországba.

Néprajzkutatóként sem volt nehéz fölismernie, hogy a csángó problematikának a nyelv a lényege: a moldvai magyar nyelv korábbi és mai státusza, jelenlegi, változatos és változó állapota, az államnyelvi dominancia által meghatározott, a nyelvcsere irányába mutató folyamatok. A címében a több évszázados stigmatizáltságot kifejező *Madárnyelven* kötetben 2011-ben közreadott tanulmányaiban egy nyelvész alapossgával (és kitűnő terepismerettel) foglalja össze a korábbi dialektológiai és kontaktológiai szakirodalom eredményeit, és ezekhez kapcsolja saját recens társadalomnyelvészeti kutatásainak megállapításait a nyelvcsere és a nyelvi asszimiláció folyamatairól. A tények ismerete alapján a szakmai és nyelvpolitikai vitákat is vállalta a román vitapartnerekkel,

közreműködött abban is, hogy „a csángók ügye” nemzetközi fórumok elé kerüljön, sőt a népszámlálási biztos szerepet is elvállalta a legutóbbi (2011-es) népszámlálás alkalmával. Napjainkban nagyon ritka az ilyen közéleti szerepvállalás. És ez Tánczos esetében nem korlátozódik a csángók ügyére, kiterjed a csíksomlyói búcsú világörökségként való elismertetésére vagy egy díjazott dokumentumfilmben a székelyföldi cigányok helyzetére.

A nyelv iránti különös érzékenységére abból is következtetni lehet, hogy tanulmányait, dolgozatait írja. Érthetően, élvezhetően, pontosan. Esszéket is ír. De szerepe van abban is, hogy itt Erdélyben, a Székelyföldön különösen, folyamatosan tudatosulnak a helyi nyelvváltozatok, a nyelvjárások értékei. Tánczos Vilmos – önkéntelenül vagy egyre tudatosabban, másoknak is példát mutatva – a székely nyelvjárásnak, a csíkszentkirályi nyelvi hagyománynak is hiteles megőrkítője. Ez is folyamatosan végig kísérte szakmai pályáját. Említettem friss írását *A kaszálás módjáról*, de mint a 2008-ban kiadott esszékötete, az *Elejtett szavak* első írásának (*Kaszálás kaláka*) lapalji jegyzetéből megtudjuk, ez is már egyetemi hallgató korától foglalkoztatta. Ihletője és példaképe az édesapja, a csíkszentkirályi székely ember: „Előbb csak az ütött belém, hogy én sajnos már sohasem fogok úgy tudni magyarul, mint ahogyan ő tud. Aztán egyszer... megszólalt bennem egy hang, hogy le kellene jegyeznem, meg kellene örökítenem mindebből valamit.” (11) Az úgy tudni magyarul mellett legalább olyan fontos számára az azt/mindazt tudni, amit apáink nemzedéke tudott: „A világgal együtt elfelejtjük azt a nyelvet is, amely ehhez a világtértelemezéshez tartozott. Mert ez a kettő mindig összekapcsolódik, a világ csak a nyelvben él.” (10) Az esszék mellett az *Elejtett szavak*nak is van egy 90 lapnyi szójegyzéke, és ilyen jegyzék zárja a *Kaszálás módját* is. Ebből és egyéb jelekből is látom, hogy folyamatosan gyűjti és szerkeszti saját csíkszentkirályi tájszótára anyagát: ezzel kapcsolatos kérdéssel gyakran lép át hozzám a szomszéd tanári szobából.

Tanárként folyamatosan haladt előre az egyetemi ranglétrán is, a tanársegédi státustól a professzorságig, doktori dolgozatok irányítására is akkreditálták. Tantárgyai szorosan kapcsolódnak kutatásaihoz, a népi vallásosság, a vallásantropológia, a szövegfilológia és szemiotika körébe tartoznak. Megvan a lehetősége a képzésre és a beavatásra is. Az egyetemi oktatóknak ahhoz a ritka típusához tartozik, akik képesek egyforma mértékben szenvedélyes kutatók és tanárok lenni. Némelyek – mint most maga az egyetem is – a tudományban mérik saját nagyságukat, és mellékesnek tekintik a tanítást, mások a felszínes tanárkodásban a tudományról feledkeznek el. Tánczos számára nem létezik ilyen alternatíva. Szerteágazó tudományos munkája mellett a tanári munkáját is szereti, folyamatosan foglalkozik tanítványaival, követi terepmunkájukat, figyeli, ellenőrzi, értékeli szövegeiket. Ezt azoknak a magyarországi egyetemeknek a hallgatói is tapasztalhatják, ahol vendégtanárként megfordult.

Mindebből az is következik, hogy Tánczos Vilmos jelenlétének a tudományos életben nincs semmi köze az elvárási kényszerhez, a gyanús egyetemi iparkodás fő ösztönzőjéhez. Erre nincs szüksége, és nem is volna képes rá. Nem ő igazodik a mércéhez: őt magát lehet mércének tekinteni. Belső indíttatása van annak, hogy folyamatosan részt vesz nemzetközi és hazai konferenciákon, tanácskozásokon, maga is rendszeresen szervez ilyeneket, sokat és sokféle helyen publikál (16 kötete, kétszáznál jóval több tanulmánya, közel 80 néprajzi esszéje jelent meg magyar, román és angol nyelven), miközben fontos publikációk szerkesztését is elvállalja (20-nál több kötetet, folyóiratszámot szerkesztett). Egyformán fontos számára a Kolozsvári Akadémiai Bizottság, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Kriza János Néprajzi Társaság. Jellemző rá, ahogy néhány évvel ezelőtt a KAB felkérésére a néprajzi szakbizottság elnökeként elvállalta szakterülete tíz

évre visszamenő helyzetének és eredményeinek összefoglalását (teljes bibliográfiával). Elvállalta és példásan teljesítette, mindenki másnál kiterjedtebben, pontosabban. Az erdélyi magyar tudományos életben az sem megszokott, hogy publikációi révén (esszéivel, recenzióival, tudományközvetítő írásaival) és a vele készült interjúkkal folyamatos a kapcsolata a szélesebb olvasóközönséggel. Ezt a kapcsolatot erősítette munkásságának az a szintén nem szokványos dimenziója, hogy szakértőként, szerkesztőként és beszélgetőtársként számos erdélyi és moldvai tárgyú néprajzi-antropológiai dokumentumfilm készítésében is közreműködött.

Munkásságának, szakmai pályájának eredményességét elsősorban mai egyetemi pozíciója bizonyítja: az életidő hatvan évével és a pálya negyven évével magasra jutott azon a bizonyos létrán. Ennek egyéb elismerései sem maradtak el. Kétségtelenül jól gazdálkodott az idővel, érezte, felismerte a kegyelmi pillanatokot. Még nem kell gondolnia a betakarításra, de már nyugtázhatja azt az elégtételt, mint amit az apjával végzett utolsó kaszáláskor érzett: „A mi munkánk nyomán a kaszáló képe megváltozott, a hely megszelídült és valóban a miénk lett. A friss és biztos kaszavágások végtelen sora egy diadal szemmel látható, letagadhatatlan jele volt, annak letagadhatatlan bizonyosága, hogy itt végül a mi erőnk, a mi akaratunk lett a győztes. Éreztem, hogy igaza van apámnak, az ember csak ilyenkor, a jól elvégzett munka után boldog igazán.”

A kaszálás hozzáértést kívánó szép munka. A szellemi, a tanári munka is járhat a kaszáláshoz hasonló elégtétellel, örömmel. A tanár, a kutató nem *rendet vág*, nem érezheti a harmatos fű illatát és hűvösét, de szándéka szerint *rendet tesz* a világnak abban a kis részében, ahol él. Tánczos Vilmosnak még van munkája bőven. A sarjúkaszálás még hátravan.

Péntek János